

در مراسم یادبود دکتر «سیدمحمد هاشمی» و هم‌زمان با سالروز استقلال کانون وکلا تأکید شد

مکتب دکتر هاشمی، ترویج مسئولیت اجتماعی وکلا بود

مراسم یادبود مرحوم «دکتر سیدمحمد هاشمی» وکیل دادگستری و استاد برجسته حقوق عمومی توسط کارگروه حقوق بشر اتحادیه سراسری کانون‌های وکلای دادگستری ایران (اسکودا) با حضور فعالان حقوق بشر و وکلای دادگستری و شماری از شاگردان او در محل این اتحادیه برگزار شد. سخنرانان این نشست دکتر محمدحسن ضیایی فر دبیر کمیسیون حقوق بشر اسلامی، دکتر محمد جلالی استاد حقوق اساسی دانشگاه بهشتی، دکتر جعفر کوشا رئیس اسکودا، فریده غیرت، دکتر یوسف مولایی، صالح نیکبخت و دکتر محمود حبیبی بودند. به گزارش روابط عمومی اتحادیه سراسری کانون‌های وکلای دادگستری ایران (اسکودا)، مرحوم دکتر هاشمی روز جمعه ۲۱ بهمن ۱۴۰۱ دار فانی را وداع گفت و به دیار باقی شتافت. این استاد نام‌آشنا حقوق سال ۱۳۲۰ در شهر قم متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در همان شهر به پایان رساند و برای تحصیل در رشته حقوق، وارد دانشگاه تهران شد. او سپس برای ادامه تحصیل در رشته حقوق عمومی به پاریس سفر کرد و پس از اخذ مدرک کارشناسی ارشد در رشته حقوق عمومی از انستیتو بین‌المللی مدیریت عمومی فرانسه، مدرک دکتری خود را در سال ۱۹۷۵از دانشگاه سوربن پاریس دریافت کرد و پس از آن در همان دانشگاه مشغول به تدریس شد. مرحوم هاشمی پس از بازگشت به ایران برای بنیان‌گذاری رشته حقوق عمومی تلاش زیادی انجام داد و آثار مختلفی در این زمینه تألیف کرد و به نوعی از ایشان به عنوان معمار حقوق عمومی کشور یاد می‌شود. ایشان در تأسیس و ارتقای کمیسیون حقوق بشر کانون وکلای دادگستری اهتمام بسیاری ورزید. بر این اساس کارگروه حقوق بشر اتحادیه سراسری کانون‌های وکلای دادگستری ایران (اسکودا) در مراسمی یاد و خاطره این استاد برجسته حقوقی عمومی و حقوق بشر را گرامی داشت.

دکتر کوشا؛ مکتب هاشمی ارتقای حقوق بشر توسط کانون‌های وکلا

دکتر جعفر کوشا، رئیس اسکودا در این مراسم با اشاره به خصایص دکتر سیدمحمد هاشمی اظهار کرد: دغدغه دکتر هاشمی تقویت کانون‌های وکلا برای ارتقای حقوق بشر و مطالبه حقوق اساسی بود. مرحوم هاشمی صرف‌نظر از اینکه محقق و حقوق‌دان برجسته‌ای بود، یک معلم و استاد دلسوز به حساب می‌آمد و قائل به ذاتی‌بودن مسئله تکريم انسان بود. از این منظر ذات آدمی قابل تکريم است و نمی‌توان این امر را به دیگری واگذاشت؛ چراکه تک‌تک انسان‌ها هم مستعد بالذکی هستند و در عین حال نیز در معرض سقوط قرار دارند. او ادامه داد: حقوق بشر در ورطه عمل در تقابل با حاکمیت است، زیرا هیچ حاکمیتی راضی نیست در معرض ایراد قرار بگیرد و برای همین همواره احتمال رعایت‌نشدن حقوق بشر از ابعاد و جنبه‌های مختلف وجود دارد. مسئله این است که چه کسی مُحق بر حاکمیت است؟ مینا و مُشرَب این حق چیست؟ برخی حاکمان با رعایت کرامت انسانی به شایستگی حکومت می‌کنند و برخی حاکمان این موضوع را نادیده می‌گیرند. ذات وجودی انسان به گونه‌ای است که باید از جنبه‌های مختلف مثل حق بر حیات، حق برخورداری از سلامت، حق تعیین سرنوشت و کرامت انسانی برخوردار شود. این عضو هیئت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی گفت: مسئله از منظر حاکمیتی دربردارنده اعمال اقتدار در ساحت‌های مختلف است. اختیاری عزل و نصب‌های حکومتی، ترحیم یک انسان بر دیگری و حتی شایستگی برخورداری از حق قضاوت در قبال اصل تساوی افراد

گرد. دبیر کمیسیون حقوق بشر اسلامی در ادامه با اشاره به نگاه فراجناحی مرحوم هاشمی به موضوعات مختلف بیان کرد: ایشان به صورت کاملاً مشخص یک نگاه فراجناحی به موضوعات داشت و با تمام گروه‌ها و جریانات کار می‌کردند و در ارتباط بودند؛ یعنی از سسکولارترین افراد تا کسانی که در بدنه حکومت و دولت بودند با ایشان ارتباط داشتند که واقعا این خصلت ایشان بی‌نظیر بود. وی شهامت و صداقت دکتر هاشمی در واکنش به مصادیق نقض حقوق بشر و حقوق اساسی را شاخصه‌ای قابل احترام دانست و افزود: تسلط این استاد به مقوله حقوق بشر بومی و منظومه حقوق بشر جهانی، در کنار شجاعت در بیان روشن و بی‌پیرایه مسائل خصیصه‌ای بود که به دور از دوگانه‌سازی‌های مرسوم، به پیشبرد حقوق بشر کمک می‌کرد.

دکتر جلالی: تنظیم قدرت را قرین با تضمین حقوق اساسی می‌پنداشت

دکتر محمد جلالی، عضو هیئت علمی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی نیز از دیگر مدعوین این مراسم بود و با اشاره به فقدان دکتر هاشمی ابراز کرد: در زمانی که دانشجو بودم، از دریای بی‌کران علم ایشان استفاده کردم و به حدی به حقوق عمومی علاقه‌مند شدم که در نهایت شروع به تدریس این شاخه از رشته حقوق کردم و این از برکات حضور مرحوم هاشمی بود. او ادامه داد: بدون شک دکتر هاشمی هم در حوزه عمل حقوقی و هم در معلمی، در عالی‌ترین و رفیع‌ترین جایگاه قرار داشته و دارند؛ چراکه در حوزه عمل حقوقی زبانزد عام و خاص و علمای علم حقوق و دانش‌جویان بودند. در حوزه وکالت هم باید بگویم که ایشان صرفاً وکالت ۱۱ پرونده را قبول کردند و چندان به امر وکالت نپرداختند؛ اما همیشه بحث استقلال وکیل و نهاد وکالت را مورد اشاره قرار می‌دادند. دکتر جلالی افزود: دکتر هاشمی به‌این‌دلیل به استقلال وکیل اهمیت می‌داد که کارکرد این خصلت را در ارتقای حقوق بشر احساس می‌کرد و این ادراک را به عرصه عمومی می‌کشاند.

دکتر مولایی: هاشمی درک درستی از حق حاکمیت مردم را به نمایش گذاشت

در ادامه دکتر یوسف مولایی، استاد سابق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران هم به درک مرحوم هاشمی از حق حاکمیت مردم اشاره کرد و گفت: شروع فلسفه حقوق اساسی با مقوله حق حاکمیت است و اگر به این موضوع درست جواب ندهیم که آیا حق حاکمیت با مردم است یا خیر، در حقیقت به آن معناست که چیزی از حقوق اساسی نمی‌دانیم و آن را درک نکرده‌ایم. باید متوجه بود که حق حاکمیت با مردم است و مرحوم دکتر سیدمحمد هاشمی درک درستی از حق حاکمیت مردم را به نمایش گذاشت. او افزود: زمانی که ما حق حاکمیت را از آن مردم بدانیم، تازه به عمق حقوق عمومی و اساسی ورود کرده‌ایم؛ اما اگر این‌گونه نباشد و حتی برای حقوق اساسی، حقوق شهروندی و حقوق بشر در نظر گرفته نشود، بدون‌شک اوضاع به گونه‌ای دیگر رقم می‌خورد. براساس این معقدهم که فهماندن این مسائل در جامعه ایران بسیار دشوار است؛ اما باید بگویم که مرحوم هاشمی توانست این کار سخت را تا حد زیادی انجام دهد که توانایی ایشان را به رخ می‌کشد.

فریده غیرت: مرحوم هاشمی، شاخص یک وکیل معتقد به حقوق بشر بود

فریده غیرت، حقوق‌دان و وکیل دادگستری هم از دیگر میهمانان مراسم نکوداشت مرحوم سیدمحمد هاشمی بود که در سخنانی درمورد لزوم پرداختن به مقوله حقوق بشر اظهار کرد: واقعیت این است که مرحوم هاشمی یک وکیل معتقد به حقوق بشر بود و در جلسات زیادی از محضر ایشان بهره برده‌ام. زمانی که وارد عرصه وکالت شدم، آنچه آموختم و آنچه را که به خاطر آن وارد حرفه وکالت شدم، حقوق بشر بود. در این مسیر پرونده‌های زیادی را قبول کردم؛ اما در نهایت تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری شامل حال من شد؛ اما هنوز هم رشادت‌های مرحوم هاشمی در عرصه حقوق بشر به یادم می‌آید؛ چراکه ایشان پرچمدار این حوزه بود.

دکتر حبیبی: ایجاد گفتمان حقوق بشری متناسب با مقتضای حاکمیت

دکتر محمود حبیبی، نایب‌رئیس دوم اسکودا بسا تأکید بر

لزوم ایجاد گفتمان متناسب و بومی در حوزه حقوق بشر گفت: باید انتقادها را پذیریم و نگاه‌ها به مسائل حقوق‌بشری را پذیرا باشیم تا بتوانیم از طریق گفت‌وگو به حاکمیت بگویم که استقلال نهاد وکالت و دادرسی منصفانه، ریشه در قرآن دارد. یکی از دغدغه‌های مرحوم هاشمی رعایت دادرسی منصفانه بود که ریشه در فقه و قرآن دارد و به‌همین‌دلیل این سؤال مطرح می‌شود که کدام وکیل مستقل می‌تواند در قبال نقض حقوق بشر ساکت و بی‌تفاوت باشد؟ پاسخ مشخص است؛ زیرا این طیف از وکلا نمی‌توانند از کنار این موضوع بی‌تفاوت عبور کنند.

کامبیز نوروزی؛ دکتر هاشمی، پرچمدار مسئولیت اجتماعی وکلا

کامبیز نوروزی، حقوق‌دان و فعال رسانه‌ای هم ضمن آنکه درگذشت مرحوم هاشمی را ضربه‌ای جبران‌ناپذیر به جامعه حقوقی ایران دانست، اظهار کرد: مرگ یک تجربه دوسویه است و برای کسانی مانند خانواده و نزدیکان اندوه و غم به همراه دارد، ولی ممکن است برای یک جامعه ذخیره‌ای سراسر برکت و خیر را به جا بگذارد. این ذخیره‌گاه ممکن است برای خانواده باشد و در جای دیگر احتمال دارد برای یک عالم کاربرد داشته باشد و اثراتش را بر جامعه بگذارد. او ادامه داد: به لطف کمیسیون حقوق بشر اسلامی، حدود دو دهه با مرحوم هاشمی هم‌نشین بودم و در جلسات متعدد از ایشان بهره بردم یا با آن مرحوم هم‌کار بودم که این یک افتخار بزرگی برای بنده است. باید متوجه بود که رنج‌های بشری روزبه‌روز در حال گسترده‌شدن و عمیق‌شدن است و باید بتوان بر این رنجش‌ها غلبه کرد. این رنج‌ها با انفرادی است یا گروهی و جمعی و شرایط و درون‌مایه هرکدام از آنها با دیگری تفاوت دارد و در نهایت ما شاهد یک متاستاز علنی در جامعه خود هستیم. نوروزی با اشاره به تأکید مرحوم هاشمی بر موضوع حقوق بشر و کنشگری وکلا در این زمینه گفت: کارنامه مرحوم هاشمی به‌خوبی روشن و چراغ راه همه وکلا و حقوق‌دانان است؛ اما آنچه در این برهه زمانی باید مورد توجه قرار بگیرد، این است که متأسفانه از دانشکده‌های حقوق و کانون‌های وکلا سروصداي مؤثر نمی‌شنویم و جای اندوه دارد که در این زمان شخصیتی مانند مرحوم هاشمی را از دست دادیم؛ چراکه فقدان ایشان بجزوه‌ای احساس خواهد شد.

صالح نیکبخت: دکتر هاشمی در بیان مصادیق نقض حقوق بشر رودرپایستی نداشت

صالح نیکبخت، وکیل دادگستری نیز دیگر مدعو این نشست بود که در سخنانی با بیان این‌موضوع که در وقایع اخیر اتحادیه سراسری کانون‌های وکلای دادگستری ایران توانست از وکلای خود دفاع کند، خاطر‌نشان کرد: در طول حوادث اخیر، متأسفانه تعدادی از وکلا و همکاران ما دستگیر شدند و در این زمینه باید از اسکودا قدردانی و تشکر کرد؛ چراکه آنچه را وظیفه این اتحادیه بود، به صورت تسام و کمال انجام دادند و باید قدردان این رویکرد بود. او همچنین درباره ویژگی‌های شخصیتی دکتر هاشمی گفت: مرحوم هاشمی خیلی واضح سخن می‌گفت و رک‌گویی از خصایص بارز این استاد برجسته حقوق بود و متأسف هستم که دیگر ایشان را در این شرایط، در جمع خود نداریم. او در بیان مصادیق نقض حقوق بشر رودرپایستی نداشت.

صالح نقره‌کار؛ دکتر هاشمی؛ معلم آزادی و منادی حقوق اساسی در کانون‌های وکلا

صالح نقره‌کار، دبیر کارگروه حقوق بشر، با اشاره به سابقه همراهی با دکتر هاشمی در دو دهه اخیر به‌ویژه در مقوله حقوق بشر و شهروندی اظهار کرد: آموزه‌های دکتر هاشمی مکتبی برساخت که کرامت انسانی را از دل آموزه‌های دینی استخراج کرده و به عرصه دنیای مدرن حقوق پیوند می‌زد. چنانچه اجتهادی نو از عدم تبعیض و برابری و احترام به حقوق و آزادی‌ها را از قرآن و حدیث و روایات رقم می‌زد و با اتکا به مراتب نسبیّت فرهنگی و دستاوردهای علمی نوز، مبانی نظری و مکتبی عملی صورت‌بندی می‌کرد که سازگار با رژیم حقوقی و نظام سیاسی ایران و متجانس با نظام هنجاری برآمده از انقلاب مشروطه و اسلامی بود و امتیاز او نگاه انسانی به علم حقوق و سیاست و همسازی کنشگری عملی و نظری خصوصاً برای کانون‌های وکلای دادگستری و کمیسیون‌های حقوق بشر در کانون‌ها بود.

ادامه از صفحه اول

ارائه داده و دو فوریت بررسی آن در بهمن‌ماه به تصویب رسید. آنچه درباره این لایحه گفتنی است، اصرار بر ادامه مسیر و تکرار تجربه پیش‌ دربارہ مرادوات مرزی به هز جنبه‌هایی که پیش‌ازین پرداخت شده؛ چه دستاورد دیگری دارد؟ آیا درباره اصل رویکرد حاکم بر مناسباتی که به کولبری منجر شده، مطالعات ویژه‌ای صورت گرفته است؟ آیا رسمیت‌دادن به پدیده کولبری مطابق با کرامت انسانی است؟ آیا برای گذرگونی ساختار استان‌های مرزی با هدف دستیابی به فرصت‌های توسعه‌ای متناسب با کرامت انسانی و حقوق بنیادین هم‌وطنان تأدبیر جدی و کارشناسی اتخاذ شده است؟ اصرار بر آزمون روش‌های پیشین بی‌آنکه ابعاد گوناگون و پیامدهای روش‌های آزموده‌شده آسیب‌شناسی شود، نه منطبق با کرامت انسانی هم‌وطنان مرزنشین است و نه منطبق با مصالح ملی. آیا قرار نیست از تجارب پیشین درس گرفته شود؟

از رنجی که می‌کشیم

از همان فردای تصویب این قانون در کشوری که شاه آن، با نادیده‌گرفتن قانون اساسی مشروطه به‌جای سلطنت، حکومت می‌کرد و کشور به جای قانون با فرمان همایونی و دستورات «شرف‌عرضی» اداره می‌شد، لایحه استقلال کانون وکلای دادگستری را با ماده‌واحده و تبصره‌ها زخمی کردند. وکلای دادگستری را از حضور در دادرسی ارتش و دفاع از زندانیان سیاسی محروم کرده و دفاع از این زندانیان را به عنوان وکیل ششگری یا انتخابی صرفا به مأموران مورداعتماد و شاعل در نیروهای مسلح شاهنشاهی تفویض کردند. پس از انقلاب چون برخی از شخصیت‌های سیاسی مانند شادروان آیت‌الله منتظری از حضور این افراد مأمور و معذور به‌عنوان وکیل آزرده‌خاطر بوده و بیم تکرار آن را داشتند، برخلاف کشورهای دیگر که حضور وکیل در دعاوی حقوقی و کیفری را در قوانین موضوعه پذیرفته‌اند، برای جلوگیری از رد و

بر جای گذاشت. مقرر بود از این معابر بر مبنای مقرراتسی کالاهای مختلفی بر مبنای سهم مشخص به نام مرزنشینان وارد کشور شود. این فرایند افزون بر آنکه موجب شد ده‌ها هزار نفر به کولبری روی آورند، باعث شد ابعاد دیگری از فساد نیز نمایان شود. به‌عنوان مثال هرچند مجوز واردات کالا صادر شده؛ اما گروهی از تجار با ثبت شرکت در آن سوی مرز کالای وارداتی را با نام اقلیم کردستان عراق وارد مرزهای جنوبی کشور کردند و سپس از طریق ترانزیت در درون ایران، کالا وارد عراق می‌شد و سپس توسط کولبران یکباره یا به‌تدریج وارد کشور می‌شد. این فرایند موجب شده بود گروهی از واسطه‌های غیربومی نیز وارد این فرایند شوند و به‌این‌ترتیب واردات کالا ابعاد گسترده‌تری از پیش‌بینی قانونی پیدا کند. نمونه دیگر، هر کالایی که ورود آن به کشور غیرقانونی است، اعم از کالاهای دریافت‌ ماهواره تا دیگر کالاهای غیرمجاز به صورت گسترده از طریق تجارت مرزی در مرزهای دریایی یا زمینی وارد کشور شود، یعنی گروه صاحب سرمایه افرادی را در خدمت گرفتند تا در این حوزه فعالیت کنند تا سود سرشاری عاید این‌گونه دلالان شود. افزون بر ساعتی که برای تردد مرزی در معابر تعریف شده، در ساعات دیگری نیز تعدادی به مبادلات مرزی ادامه دادند و به‌این‌ترتیب بر پیچیدگی‌های موضوع افزوده شد. همه این موضوعات نتیجه مشکلات اقتصادی کشور، مهیانبودن زمینه‌های توسعه متوازن و پایدار استان‌های مرزی، تحریم‌ها و روابط منطقه‌ای پرتنش کشور، نبود برنامه جامع و مبتنی بر آمایش سرزمین برای توسعه استان‌های مرزی و سودجویی و رانت‌خواری گروهی از افراد وابسته یا غیروابسته است که چنین فضای ناخوشایندی را بر تبادلات مرزی حاکم کرده است. هزاران نفر از شهروندان با شرایط دشوار سرما و گرما، در دل کوه‌ها و تپه‌ها و دره‌ها در شبانه‌روز کالا حمل می‌کنند و سختی جانگاهی را تجربه کرده و می‌کنند. گاه نیز با برخورد با مین یا شلیک گلوله کشته و زخمی می‌شوند. برای حل این معادله که پیامد سیاست‌گذاری نادرست مسئولان امر است، باید مدیران‌ه عمل کرد. دولت در هفته‌های گذشته، لایحه ساماندهی و نظارت بر تجارت مرزی (کولبری و ملوانی) را بدون پیوست‌های لازم کارشناسی به مجلس

نقض قوانین عادی توسط دولتمردان در اصل ۳۵ قانون اساسی (ق ۱) زیر عنوان «حقوق ملت» تأکید شده است؛ در دهه دادگاه‌ها (حقوقی یا کیفری) طرفین دعوا حق دارند برای وکیل انتخاب کنند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم شود». این اصل ق ۱ که صراحت آن روشن است هرگز آن طوری‌که از مفاد آن برمی‌آید، اجرا نشد. شیخ‌صالح خلخالی که نخستین حاکم بلامنازع دادگاه‌های انقلاب بود، برخلاف آیین‌نامه این دادگاه‌ها که تأکید کرده بود متهمان حق انتخاب وکیل دارند، نه‌تنها این حق را به متهمان نمی‌داد بلکه تذکرهاای قضات مشاور را که طبق آیین‌نامه مزبور باید در دادگاه حضور یابند و نظرات حقوقی خود را به حاکم شرع بدهند، نادیده می‌گرفت و چنان استثنایی در صدور احکام اعدام داشت که اجرای آیین‌نامه را مانعی در صدور سریع احکام می‌دانست. تا آنجا در ممانعت از حضور وکیل در دادگاه‌ها اصرار شد که مجمع تشخیص مصلحت نظام ماده‌واحد‌ای را با سه تبصره را تصویب کرد که هم بر شان و احترام وکیل چون قضات تأکید کرد و هم بر حق حضور وکیل در تمام محاکم. در این ماده‌واحده تأکید شده است چنان‌که محکمه‌ای متهم را از حق انتخاب وکیل منع کند، حکم صادره فاقد اعتبار و قضات ایجادکننده مانع تحت‌تعقیب انتظامی قرار می‌گیرند. اگرچه وکلای دادگستری از وجود چنین قوانینی آگاه هستند ولی متأسفانه درحال‌حاضر با دستاویزکردن تبصره ذیل ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری در دادسراها و با تفسیر موسع از این تبصره از حضور وکیل به‌ویژه در پرونده‌های سیاسی ممانعت می‌کنند و برخی دادگاه‌ها در تهران و کرج و... از انتخاب وکیل تعیینی توسط متهمان جلوگیری کرده‌اند. اکثر وکلای دادگستری در سراسر کشور، این شیوه رفتار و تصویب تبصره ذیل ماده ۴۸ مزبور را مخالف ناص صریح اصل ۳۵ و بنده‌های ۹ و ۱۴و اصل ۳ قانون اساسی و بلکه چنان‌که یکی از مقامات عالی‌رتبه قوه قضائیه گفته است، ننگ می‌دانند. چنین است وکلا از رنجی که در انجام شغل می‌کشند، اگر بگویند ما از طلابودن پشیمان گشته‌ایم/ مرحمت فرموده ما را مس کنید!، بی‌راه نرفته‌اند.